az Irodalmi Újság melléklete

VELJKO MICSUNOVICS

Moszkva–Belgrád–Budapest

(Részletek a "Moszkvai évek, 1956–1958" című könyvből)

UTÁNNYOMÁS

FÜGGETLEN KIADÓ

BUDAPEST

1982

Veljko Micsunovics Jugoszlávia első moszkvai nagykövete volt a Sztálin halálát követő kibékülés után. 1956 márciusában foglalta el posztját és több mint két éven át, Belgrádba való visszatéréséig naplót vezetett tevékenységéről, megbeszéléseiről, tapasztalatairól, benyomásairól. A naplót több mint húsz esztendei várakozás után könyvformában is kiadta, "Moszkvai évek, 1956-1958" címmel, s azóta francia, angol, amerikai kiadásban is megjelent.

Az egykori montenegrói partizán, a Tito politikájához hű kommunista — élesszemű, világosfejű, jótollú megfigyelő s hitelt érdemlő krónikás. Helyzete annyiból kiváltságos volt, hogy az akkori szovjet pártfőtitkár, Hruscsov személyszerint is rokonszenvezett a fiatal, negyvenéves diplomatával és magánbeszélgetéseik során olyan dolgokba is betekintést engedett neki, amit más külföldieknek nem mondott volna el. Így azután Micsunovics naplója szinte kincsesbánya a Kreml belső életének, a legfelsőbb szovjet vezetés gondolkodásmódjának, életmódjának, mechanizmusainak, főfiguráinak, belviszályainak közelebbi megismeréséhez.

Az alábbiakban a naplóból azokat a részeket közöljük, — a helyhiány miatt olykor kiszakítottan, — amelyek a magyar forradalommal, annak előzményeivel s az azt közvetlenül követő napokkal-hetekkel foglalkoznak. Ha Veljko Micsunovics semmi egyebet nem vetett volna papírra, mint Hruscsov és Málenkov 1956 november 2—3-i, Titonál tett titkos látogatását s a Brioniban lefolytatott megbeszéléseket, — ez az egyetlen naplójegyzete is pótolhatatlan forrása volna a magyar történetírásnak. De gazdagok tényekben, adalékokban, tanulságokban egyéb közlései is. Természetesen, már csak helyzeténél fogva is, a jugoszláv hivatalos álláspontot képviseli, — bár nem teljesen kritikátlanul, — ugyanakkor szépítgetés nélküli, vesébe látó leírója a szovjet magatartásnak. Nem véletlen, hogy könyvének belgrádi megjelenését a moszkvai sajtó élesen kifogásolta és Brezsnyevék még arra is kísérletet tettek, hogy a könyv jugoszláviai forgalmazását megakadályozzák.

A magyar fordítás volt stockholmi követünk, Schöpflin Gyula munkája, akinek ezúton is kifejezzük meleg köszönetünket.

A napló ismertetését annál a résznél kezdjük, amikor — több mint egy évvel Hruscsov és Bulgányin belgrádi Canossajárása után — Tito és kísérete először látogat Moszkvába.

Moszkva, 1956 június 7.
(Tito első moszkvai látogatásakor)

A (szovjet-jugoszláv) tárgyalások megkezdődtek. Az első pont — a tárgysorozat „könnyebbik vége" — a két állam közötti kapcsolatok kérdése volt. Ez volt messze a legegyszerűbb probléma a megbeszélések során. A szovjet küldöttség tagjai: Hruscsov, Vorosilov, Bulgányin, Molotov, Mikoján, Sepilov, Kuznyecov, Firjubin, Iljicsev és Levicskin. Az asztal másik oldalán ült a jugoszláv küldöttség, nagyjából-egészéből ugyanolyan létszámmal, Tito elnöklete alatt. Körülbelül huszan voltunk összesen...

...Szó került ezután a magyarokra. Az oroszok hosszasabban beszéltek erről a tárgyról, mint a jugoszlávok; a magyar-jugoszláv viszony nem volt túl baráti, Rákosi és cimborái lévén hatalmon. A szovjet megbízottak hangsúlyozták, hogy a magyar belpolitikai helyzet egyre bonyolultabb, a hangulat robbanásig feszült. Szuszlov másnap Budapestre fog utazni, hogy megtárgyalja a magyar vezetőkkel a kilátásokat és megkíséreljen valamiféle megoldást találni az egyre jobban kiéleződő magyarországi válságra. Az oroszok a jugoszlávok véleményét kérték Szuszlov kiküldetésével kapcsolatban; mivel azonban semmivel sem tudtunk többet, mint amit ők mondtak el nekünk, jugoszláv részről nem hangzott el megjegyzés.

Személy szerint megrökönyödéssel fogadtam, hogy éppen Szuszlovot küldik ilyen kényes politikai feladattal Magyarországra; Szuszlov hírhedt volt azzal a szereppel kapcsolatban, amit Sztálin és a Kominform megbízásából játszott 1948—49-ben, mikor a jugoszláv-ellenes nyilatkozat megjelent.

Szuszlov nem csupán makacs és elutasító hallgatással viselkedik a diplomáciai találkozók során Moszkvában, de még csak nem is üdvözli a jelenlévőket, légyen az egy találkozó a Kremlben, az elnökség meghívására, avagy egy fogadás valamelyik baráti követségen. Úgy látszik, mindenképpen ellene van a sztálini politika megváltoztatásának Jugoszláviával kapcsolatban, s úgy hírlik, hevesen rosszallotta a Hruscsov-küldöttség látogatását Belgrádban, 1955 májusában. Véleményem szerint az oroszok nem is tudtak volna rosszabbat választani budapesti képviselőjükül mint őt...

Moszkva, 1956 június 26.

...Tudomásomra jutott, hogy összehívták a szovjet blokk vezetőit, mégpedig jóval azt megelőzőleg, hogy Tito visszaérhetett Belgrádba. Többek közt azért hívták őket Moszkvába, hogy közöljék velük a látogatás eredményét. Ez a sietség igazolta a jugoszláv küldöttség benyomását, miszerint az oroszok a legnagyobb fontosságot a blokk problémáinak tulajdonítják a szovjet-jugoszláv viszonyt illető politikai terveik és elképzeléseik kapcsán.

A csúcstalálkozón Rákosi elnökölt: rajta volt a sor. A napirenden elsősorban a pártok közti kapcsolat és együttműködés kérdése szerepelt, most, hogy a Kominformot feloszlatták. A jelentéstévő maga Hruscsov volt: kijelentette, hogy nincs szükség a kommunista pártok valamiféle új nemzetközi szervezetét létrehozni a megszüntetett Kominform helyébe. Ebben vita nélkül mindenki egyetértett vele. Rákosi megpróbálta arra használni elnöki tisztét, hogy az egész blokk nevében szóljon, de Hruscsov ragaszkodott ahhoz, hogy minden egyes résztvevő saját pártja nevében nyilatkozzék. Majd javasolta egy elméleti folyóirat megjelentetését, mintegy a kommunista pártok hivatalos szócsöveként, az összes pártok részvételével. Ezt is egyhangúan elfogadták. A szerkesztőség nem Moszkvában lesz, mint várható lett volna, hanem Csehszlovákiában. Ez úgy tűnhetik, mint újabb engedmény az egyenlőség nevében, viszont alkalmat ad az oroszoknak, hogy egy fontos szovjet intézményt helyezzenek el a blokk egyik tagállamában...

Moszkva, 1956 július 14.

Tegnap este Hruscsov szóbahozta a lengyelországi eseményeket. Heves támadást intézett a „szovjetellenes lengyel elemek" ellen, akik megkísérlik a jugoszláv példa követését, — ámbár Jugoszláviának semmi köze az egészhez. „Azok, akik Lengyelországban, Magyarországon és másutt", mondta Hruscsov, „a jugoszláv példára hivatkoznak, jogtalanul és alaptalanul teszik, mert Jugoszlávia egészen más ügy. Ezek az országok lényegileg csatlakozni akarnak a Nyugathoz és szét akarják zúzni a blokkot." Mindenekfölött Dulles és az Egyesült Államok működnek ezek mögött, és több sikerrel járnak, mint ahogy ezt Moszkvában el tudták volna képzelni. Az oroszok tehát felelősségre vonják az amerikaiakat; a szovjet sajtó majd lerántja a leplet ezekről a szovjetellenes áskálódásokról, — tévednek, akik azt hiszik, hogy minden rossz, amit az oroszok cselekednek. „Majd megmutatjuk nekik, hogy tévednek!", fenyegetődzött Hruscsov...

Moszkva, 1956 július 15.

Beszélgetésünk során Hruscsov megkért, hogy közöljek Titoval egynéhány tényt, különösen azt, hogy a magyar helyzet roppant bonyolult. Szuszlov megjárta Budapestet és jelentést tett a Központi Bizottság elnökségének legutóbbi ülésén. Az oroszok elhatározták, hogy a legerőteljesebben támogatni fogják Rákosit! Tudják, milyen kényes helyzetben van, de azzal is tisztában vannak, hogy minden, amit Rákosi tett, Sztálin utasítására történt. Rákosi ugyanolyan mértékben felelős, mint ők maguk. Ezt nem mondhatják meg neki ilyen világosan, mivelhogy orosz részről lehetetlenség volna bevallani a közös felelősség ilyen mértékét. Így hát Szuszlov jelentésének meghallgatása után Rákosi további támogatását határozták el. Úgy vélem, csodálkozásra nincs ok, ha ez volt Szuszlov javaslata!

Azt is elmondta, hogy a magyarok rehabilitálták Rajk Lászlót, akit ártatlanul végeztek ki. Ehhez se tettem megjegyzést, — noha nekem világos volt, hogy lehetetlenség Rákosi számára rehabilitálni Rajkot s ugyanakkor megmaradni Magyarország élén. Hruscsov megrótta a magyarokat, amiért Nagy Imrét kizárták a pártból. Az oroszokat erről nem kérdezték meg. Nagy Imrét vissza kell venni a pártba, sőt tárt karokkal kell fogadni. Nincs más út, mint támogatni Rákosit. Hruscsov nyomatékosan hangsulyozta, hogy ezt Titonak meg kell értenie; nem szabad újabb félreértésnek keletkeznie Jugoszlávia és a Szovjetunió között. Mikoján Budapestre fog menni, hogy a „magyar elvtársakkal" megtárgyalja problémáikat.

Úgy éreztem, a beszélgetésnek vége, megígértem, hogy még aznap este megtáviratozom Titonak a mondottakat, s búcsúzni készültem. Hruscsov visszatartott. Oda jutottunk, hogy a helyzet egyre rosszabb Magyarországon — mondotta, — s ők elhatározták, hogy a válságot minden eszközzel meg fogják oldani, ha kell. Hozzátette, hogy ezt bizalmasan közli velem, mivel bízik bennem; egyébként kenyértörésre nem került sor. De szeretné, ha Tito időről-időre tájékoztatva lenne a szovjet kormány legbensőbb elhatározásairól. Azt is hozzátette, hogy a Szovjetunió semmi áron nem engedheti meg a „blokk arcvonalának áttörését", tudva, hogy a Nyugat épp ezen mesterkedik.

Nyilvánvaló volt, hogy ezek a fenyegetések éppúgy szóltak Jugoszláviának is, valamint hogy az oroszok el voltak határozva erőszakkal közbelépni Magyarországon, ha netán a helyzet ott rosszabbodnék. Világos volt, hogy Szuszlov mindent megtett a válság kiélezésére és súlyosbítására, ahelyett, hogy megkísérelte volna csillapítani a felgerjedt hangulatot a békés megoldás érdekében. A fenyegetés tehát éppannyira irányult a jugoszlávok felé, — tőlünk „megértést" és hallgatást követeltek...

...Komor hangulatban távoztam; a budapesti Szuszlov-küldetés eredménye: szovjet támogatás Rákosinak, beavatkozás Magyarországon... mindez elég ok volt az aggodalomra.

Moszkva, 1956 július 16.

Eredetileg nem akartam Hruscsovval beszélni a francia követségen. Ő volt a díszvendég, és a nagykövet a legnagyobb fokú előzékenységgel fogadta. Utóbb Hruscsov hozzám küldte az egyik tolmácsot azzal, hogy szeretne velem szót váltani, „ha még ottmaradok egy kis időre". Ezzel egyidejűleg sorba járt a meghívottak között, egyik nagykövetet a másik után üdvözölve. Mikor hozzám ért, beszédbe elegyedett velem, mintha csak négyszemközt lennénk.

Tájékoztatni akar az eredményekről, — mondta — melyeket Mikoján ért el eddigelé Budapesten. Minden simábban ment, mint gondolták, s a „magyar elvtársak" hozzájárultak Rákosi megtartásához. Rákosi maga roppant szolgálatkész volt mindvégig és teljesen „egyetértett a határozatokkal". Hruscsov annak a reménynek adott kifejezést, hogy mindez meg fogja oldani a magyar belpolitikai válságot, és azt kérte, tájékoztassam minderről [illegible], hangsúlyozva, hogy főképpen azért jött el erre a fogadásra, hogy velem találkozzék.*

Bulgányin közeledett hozzám, [illegible] magának a francia követ vendégeinek tömegében. [illegible] Mikoján magyarországi ténykedéséről beszéltünk. Kiderült, hogy Mikoján néhány napig „nyaralt" is, nem messze a jugoszláv határtól, majd annak az óhajának adott kifejezést, hogy Jugoszlávián keresztül utazzék vissza a Szovjetunióba, a magyarországi pihenő után. Számomra világos volt, miért kívánták Moszkvában ezt a vargabetűt: az egész világ szemében úgy fog tűnni, hogy az oroszok titkos tárgyalásokat folytatnak a jugoszlávokkal a magyar válság megoldására, — holott mindebből egy szó sem igaz. A jugoszlávok csak annyit tudtak, hogy az oroszok készek erőszakot alkalmazni Rákosi támogatására.

Ennyi ellentmondás és egymással szögesen ellentétes állásfoglalás ugyanazon kérdésben sok mindenre volt jellemző, nemcsak Magyarországon, hanem a legfőbb szovjet vezetőségben is. Az oroszok ugyanígy kezelik a lengyeleket is...

Moszkva, 1956 július 27.

Végre megkaptam a jelentést Belgrádból Mikoján „látogatásáról". A jugoszláv kormány semmi bíztatót nem talált a Mikojánnal való megbeszélések során a magyar üggyel kapcsolatban. Mikoján tulajdonképpen semmivel nem mondott nekik többet, mint ami a szovjet és a magyar sajtóban megjelent...

Jalta, 1956 szeptember 28.

Hruscsov visszajött Jugoszláviából és elégedettnek látszik az ott végzett dolgokkal. Tegnap reggel érkezett ide repülőn, Tito társaságában. Tito felesége, Jovanka is velük jött...

Folytatás a következő oldalon

---

* A valóságban másnap, július 17-én, Mikoján leváltotta Rákosit Budapesten. Úgy látszik, ez a döntés hirtelen, és a helyszínen, Mikoján tapasztalatai alapján történt.

A Krim-félszigeten, 1956 október 2.

...Ittlétünk alatt Hruscsov elemében van. Nem hiszem, hogy Sztálin idejében sokat vadászott volna, de most gyakorlott vadásznak látszik. Amennyire tudom, nálunk a vezetők gyakrabban járnak vadászni mint ő, sőt a többi szovjet vezetőembernek is nagyobb tapasztalata van e téren. Benyomásom szerint nálunk a vadászterületek jobban vannak megszervezve, mint Oroszországban. Hruscsov meg is egyezett a mieinkkel, hogy Jugoszlávia vadászati szakértőket fog küldeni Moszkvába, hogy segitsenek az oroszoknak megszervezni vadászterületeiket a mi tapasztalataink alapján. Ime, jegyezte meg Hruscsov, Jugoszlávia e téren fejlettebb ország, mint a Szovjetunió, hiszen technikai segitséget nyújt nekik. Annyi tény, hogy nálunk a vadászat fontosabb szerepet játszik, mint őnáluk. Úgy látszik, a szocializmus visszaállítja a vadászatot régi feudális dicsfényébe.

Egy reggel, úgy tizenegy óra körül, meglepetve láttuk Gerő Ernőt, a Magyar Dolgozók Pártjának főtitkárát. A szomszéd lakásból lépett ki, abból a házból, ahol ebédelni szoktunk, mint Hruscsov vendégei, krimi tartózkodásunk alatt majdnem mindig. Két-három másik ember is volt Gerő kiséretében, szemmelláthatólag magyarok. Fogalmunk se volt arról, hogy Gerő is idejött a Krimbe; legalábbis nekem senkise szólt egy szót sem róla. Szóval ez a krimi „vadászat" másik oldala, s ez volt Hruscsov jugoszláviai útjának a magyarázata, nem a „pihenés". Hosszabb idő óta Magyarország volt a leggyöngébb láncszem a szocialista tábor kötelékében. Az év kezdete óta az oroszok több ízben tettek lépéseket a belpolitikai válság megoldására. Végülis kénytelenek voltak elfogadni Rákosi leváltását, miután Magyarországon mindenki ellene volt. Most pedig siettek mindent megtenni, hogy Jugoszláviát belekeverjék mindezen változásokba, mintha minden tekintetben megegyeztünk volna velük a magyar politikai válság megoldásában. Úgy tűnhetik, mintha velük együtt mi is Gerőt választottuk volna Rákosi helyébe, mintha mi is az új helyzet megszilárdításán erőlködnénk, — holott mindenről csak a szovjet döntések végrehajtása után értesültünk.

Ínyünkre van-e vagy sem ez az orosz viselkedés, nem tehetünk mást, mint hogy úgy fogadjuk Gerőt, mintha előzetes tudomásunk lett volna erről a krimi találkozásról. Mindez nyilvánosságra fog kerülni, s csak azt követőleg fogjuk látni, mit tehetünk.

Ha megkisérlem, hogy valamiféle mérleget állítsak fel a közelmúltban történtekről, el kell ismernem, hogy nem-hivatalos jugoszláviai látogatásával, valamint Tito krimi tartózkodásával, ezzel az új taktikával Hruscsov több sikert ért el, mint három hónappal ezelőtt, júniusban. Kétségkívül különleges sikernek könyvelheti el a magyarok látogatását Jugoszláviában, — az elkövetkező tíz nap során, — ami itt, a Krimben került megegyezésre. A magyarok szempontjából ez nyilván igen fontos esemény lesz, de kihatással lesz az egész szocialista tábort illető kapcsolatainkra is...

Moszkva, 1956 október 15.

Mindezideig a szovjet sajtó nem vett tudomást a magyarországi eseményekről Rajk László rehabilitációját és második, dísz-temetését illetően. Hét évvel ezelőtt a jugoszláv-ellenes sztálinista boszorkánypert követően végezték ki, noha ártatlan volt. Ugyanilyen némaság fogadta (a szovjet sajtóban) sok más ártatlan áldozat rehabilitását. Mindez bizonyítja, hogy ez a téma az oroszok számára igencsak érzékeny.

Úgy hallom, az oroszok nincsenek nagyon megelégedve a magyarországi események legújabb fordulatával. A kezdeményezés egyre inkább kicsúszik a vezetők kezéből a nép kezébe. Tíz-tizenkét nap óta folynak a magyar-szovjet tárgyalások a Kremlben; orosz részről Mikoján és Szuszlov — ők a „magyar szakértők", tekintve, hogy többrendbéli politikai küldetésben jártak Magyarországon. A magyarokat a Kínából visszaérkezett küldöttség képviseli.

Az új magyar nagykövet, Boldocki, protokollszerűen látogatást tett nálam, de vonakodott szót ejteni Rajk rehabilitációjának politikai fontosságáról.

Moszkva, 1956 október 18.

A hazulról, némi késéssel érkezett újságokból megtudjuk, hogy egy magyar küldöttség Gerő vezetésével már napok óta Jugoszláviában tartózkodik. Az új magyar vezetőség ugyancsak sietett ezzel a látogatással, jelezvén ezzel is, hogy a viszony a két ország között megint normalizálódott. Nyilván azt remélik, hogy — Jugoszláviának hála, — otthoni politikai helyzetük ezzel megszilárdul. Az oroszok ugyanebben bíznak, hiszen ők kezdeményezték ezt a közeledést. Meglehet, hogy ez a találkozó meg fogja erősíteni Gerő helyzetét saját országában; a mi presztízsünket viszont aligha fogja emelni. Nem tudom, a jugoszláv közvélemény mit gondol a magyar békejobbról, még kevésbé tudom, mit gondol a magyar közvélemény. Annyi tény, hogy nem nyilváníthatták volna ki erőteljesebben véleményüket, mint az ártatlanul vérpadra küldött Rajk és társai rehabilitációs mozgalmával.

Itt Moszkvában, diplomáciai körökben sok mindenféle híresztelés kering a magyar helyzettel kapcsolatban, — egyik se túl kedvező a szovjet kormány irányában. Például összehasonlítják Rajk rehabilitációját a Szovjetunióban történt hasonló lépésekkel: a különbség égbekiáltó. Budapesten Rajknak nyilvános dísztemetést rendeztek, az ott elmondott beszédek minden kertelés nélkül hirdették ártatlanságát, s mindez óriási tömegek részvételével történt. Oroszországban az efféle rehabilitációk majdnem teljesen titokban történtek, a népnek semmi szerep nem jutott ebben, legtöbbször mit sem tudott róluk. Meglehet, hogy az ártatlan áldozatok családja kapott valamilyen okmányt, amely a rehabilitációt tanúsítja, a Párt vagy az állam határozata alapján. Erről sem tudok, annyira titokban tartják. Talán nem is egyénenként rehabilitálják az áldozatokat, hanem korosztály vagy év szerint, mint a katonai szolgálatra behívottak esetében?

Moszkva, 1956 október 24.

Megint néhány nap késéssel kaptuk meg a jugoszláv újságokat. Ezekből megtudjuk, hogy pártunk központi bizottsága és a jugoszláv kormány a lehető legnagyobb előzékenységgel fogadta a Gerő vezetésével odaérkezett magyar küldöttséget, amely már 15-e óta ott tartózkodik. Többrendbeli tárgyalások folytak le Belgrádban, számos fogadásra is került sor, mind az ottani magyar nagykövetség részéről, mind a mi részünkről. A magyar küldöttség egyik tagja, Gerő mellett, Hegedűs András magyar miniszterelnök. A két párt és a két kormány megbízottai napokon át folytattak megbeszéléseket. Nyilván van elég mondanivalójuk, annyi év ellentétei után. A mi vezetőink mindent megtesznek, hogy Gerő látogatása sikerrel járjon. Tito is, Gerő is optimizmustól túlcsurranó nyilatkozatokat tett az ünnepélyes fogadás során, amit a belgrádi magyar nagykövetség rendezett. A *Borba* október 18-i száma hozza Alekszandar Rankovics párttitkár nyilatkozatát is, melyben kiemeli a három napon át folytatott megbeszélések hasznosságát; megjegyzi, hogy a magyarok a lehető legjobb alkalommal érkeztek s az összejövetel eredménye szorosabb, több oldalú együttműködés alapjait vetheti meg a mi pártunk és a magyar párt között.

A látogatás végeztével záró-nyilatkozat jelent meg, hangsúlyozva a pozitív eredményeket. Megjelent a lapokban egy különlegesen optimista interjú Gerővel; talán a jugoszláv hatás alatt, a demokratizálódásról szónokolt, s arról, hogy ezentúl minden magyar dolgozó részt kell vegyen az állam igazgatásában.

A jugoszláviai látogatás tegnapelőtt végetért és Gerő küldöttségével együtt visszautazott Budapestre, ahová tegnap nyilván meg kellett érkeznie. Azóta semmi hírünk Belgrádból, újság sem. Moszkvában mindenféle kósza hírek szállonganak arról, mi folyik Budapesten. Azt is mondják, hogy Magyarországon a helyzet sokkal rosszabb, mint Lengyelországban. Úgy látszik, tömeges tüntetések folynak. Az oroszok júliusi megoldás-kisérlete — Gerőt, Rákosi miniszterelnök-helyettesét ültetni a magyar párt élére — csak súlyosbította a válságot, ahelyett hogy megoldotta volna. Az oroszok képesek lettek volna arra is, — Szuszlov javaslatára, — hogy megtartsák Rákosit és *rajta keresztül* folytassák le Magyarországon a de-sztálinizációt!

Most végre kénytelenek rájönni, hogy egy ilyen húzás teljes lehetetlenség Magyarországon. S mit tesznek helyette? Rákosi első számú cinkosát választják, ahelyett hogy keresnének valakit, aki nincs ennyire kompromittálva.

Moszka, 1956 október 25.

...Tegnap este a Kremlben találkoztam Hruscsovval és hosszasan beszéltem vele, az ő kívánságára. A beszédtéma majdnem kizárólag Magyarország volt. Hruscsov roppant gondterheltnek látszott, ami nem csoda. Azt mondta, Magyarországon vér folyik; ő a nyugati államokat vádolja, szerinte szovjetellenes elemek ragadtak fegyvert a szocialista tábor és a Szovjetunió ellen. A Nyugat vissza akarja csinálni a második világháború eredményeit, — Magyarországon kezdik, s meg akarják semmisíteni Európa szocialista országait, egyiket a másik után. De a Nyugat rosszul számított! Hruscsov arra kért, továbbítsam Titonak üzenetét, jelezve a szovjet kormány álláspontját, valamint azt, hogy készen állnak fegyverre fegyverrel válaszolni. Külön hangsúlyozta, hogy ebben az egész szovjet vezetőség kivétel nélkül egyetért. Az oroszok szívesebben látnának egy politikai megoldást Magyarországon, feltéve, hogy ez még lehetséges. Hruscsov azt a benyomást keltette bennem, hogy már nem hisz ebben. Azt is mondta, hogy mi, jugoszlávok, jelentős mértékben hozzá tudunk járulni a szocializmus ügyéhez Magyarországon.

Megkaptam Belgrádból a hozzájárulást, hogy odautazzam; holnapután indulok haza. Ezt megmondtam Hruscsovnak; úgy tűnt, igen helyesli belgrádi utamat, mert megkérdezte, mikor fogok hazaérkezni, mennyi ideig tart az út, s szemmelláthatólag azon volt, hogy minél előbb Belgrádba érkezzem s közölhessem Titoval nézeteit a magyar helyzettel kapcsolatban.

Belgrád, 1956 október 28.

Tegnap és ma délelőtt végre szót tudtam ejteni a (jugoszláv) vezetőséggel. A lengyel helyzet, Gomulka újból a pártvezetőség élén, — az oroszok kívánsága ellenére — s méginkább a magyarországi események, ugyancsak véget vetettek annak az idilli hangulatnak köztünk és az oroszok közt, amely a krimi találkozó nyomán uralkodott el, alig egy hónappal ezelőtt. A mi vezetőinket is nagymértékben foglalkoztatta a magyar helyzet, s minden erőfeszítést megtettek, hogy megbízható értesülést szerezzenek az óráról órára változó ottani fejleményekről. Megítélni vagy előrelátni, mi lesz a kimenetel, lehetetlenség volt.

A magyarországi helyzet egyre súlyosbodik. Kényszerű módon (válogatásra már nem volt lehetőség), a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének Politikai Bizottsága újjáalakult Kádár János vezetésével, míg Nagy Imre — tegnap még kizárva a pártból — miniszterelnök lett. Kádár több évet töltött börtönben Sztálin áldozataként — azaz a Rákosi-terror során — s most rajta áll, hogy lecsillapítsa a forrongó tömegeket. Gerő egyszerűen eltűnt a színről...

...Belgrádban értesültem arról, hogy Nagy Imre a szovjet csapatok azonnali visszavonását követelte magyar földről. Lényegileg azonban úgy látszik, ez csak Budapest környékére vonatkozik. Azt is hallottam, hogy Nagy Imre hevesen tiltakozott a szovjet nagykövetnél újabb és újabb nagyszámú szovjet csapatok érkezése ellen. Az oroszok hallgatnak, Nagy Imre tiltakozásait meg sem említik; közben egyre több katonát küldenek Magyarországra és fokozatosan bekerítik Budapestet.

Belgrád, 1956 október 31.

A nyugati országokban zabolátlan kampány tört ki a "magyar felkelés" támogatására. Úgy tűnik, a legkülönbözőbb elemek — a szélsőbaloldaltól a szélsőjobboldalig — vesznek részt ebben a felkelésben: másszóval, tökéletes a fejetlenség! Ráadásul a szuezi kérdés is nagymértékben kiélesedett, s az a gyanúm, van valami összefüggés eközött és a magyarországi fegyveres összetűzések közt. Anglia és Franciaország szemmelláthatólag úgy ítéli meg, hogy a Szovjetuniónak elég baja van Magyarországgal, legfőbb gondja a szocialista tábor egységének megőrzése, s nincs módjában Nasszert támogatnia Szuezzel kapcsolatban...

Brioni, 1956 november 3.

(Tito villája a dalmát tengerpart egyik szigetén)

Tito titkársága arról értesített tegnap, hogy Hruscsov és Málenkov ma délután Brioniba érkezik és mindennél sürgősebb tárgyalásokat akar. Inkognitóban utaznak, egy kis kétmotoros Ilyusin-14 gépen. Ők kezdeményezték ezt a látogatást, hivatkozva a sürgető találkozás fontosságára. Egyúttal ők ragaszkodtak ahhoz, hogy útjuk teljesen titokban maradjon. Tito késő délután vagy este várja őket. A titok fenntartása érdekében jobb, ha sötétben érkeznek a Pula-i repülőtérre és onnét Brioniba.

Tito elvtárs délután négykor kért magához. Rankovics és Kardelj elvtárs már ott volt. A külügyminisztériumból nincs velük senki. Mind egyetértettünk abban, hogy ha az oroszok ilyen körülmények közt jönnek, nem lehet más indítékuk, mint a magyar helyzet. Az pedig egyre zűrzavarosabb. Nagy Imre kormányának programja annál inkább zavarkeltő, mivel napok óta Budapest teljesen körül van véve orosz csapatokkal — egyelőre várakozó állásponton.

Hruscsov és Málenkov este hat után érkezett repülőgépen Pulába, majd onnan hajóval keltek át a Tito villája alatti piciny kikötőbe. Addigra teljesen besötétedett, az ember az orra hegyéig se látott; a tengeren heves szél fújt és a sekély víz Brioni körül úgy hullámzott, mint az óceán. Lesiettünk a kis kikötőbe, Tito, Kardelj, Rankovics és jómagam, szokatlan látogatóink fogadására. Hruscsov és Málenkov igen kimerültnek látszott, különösen Málenkov, aki alig állt a lábán. A két orosz mindkét orcánkon megcsókolt mindnyájunkat. Az elhagyatott kis kikötőben mindennél szokatlanabb volt ez a jelenet. Az oroszok azzal kezdték, hogy keserűen panaszkodtak az időre: repülőgépük csak nagynehezen jutott előre a heves ellenszélben. Hruscsov szerint rosszabb volt, mint a háborúban. Málenkov nem is tudott ülve maradni, az egész utat hanyatt fekve töltötte. Maga a rövid hajóút is keserves lehetett; az állambiztonsági szervezet és Tito testőrsége a titoktartás miatt a kelleténél hosszább úton hozták el őket Pulából Brioniba a viharos, tintafekete tengeren. Nem csoda, hogy Hruscsov és Málenkov alig pihegett.

Ennek ellenére mindketten türelmetlenek voltak, hogy mielőbb leüljünk az asztal köré és megkezdjük a tárgyalást. Alig félórai pihenő után bele is kezdtünk, Tito villájának első emeletén. Hruscsov és Málenkov magukban voltak, sem a jugoszláviai szovjet nagykövet nem volt velük, sem senki más. Mi négyen voltunk: Tito, Kardelj, Rankovics és én. Rajtunk kívül egy lélek se volt az épületben, se titkár, se gyorsíró, se fordító, se „technikus". Igazában csak az ilyen tárgyalásokat kéne szalagra venni, nem pedig

a hivatalos küldöttségek megbeszéléseit ahol hosszadmagunkkal ülünk az asztal körül, jugoszlávok és oroszok, mindenki buzgón jegyez, és semmi különösen érdekes nem hangzik el soha.

Az asztal sima volt, még egy darabka papír sem volt rajta. Senkise csinált jegyzeteket; néha-néha egyikünk vagy másikunk lejegyezte, amit mondandó volt, majd a papirost összetépte és a hamutartóba dobta. Mintha mindnyájunknak az lett volna a közös törekvése, hogy ennek a Jugoszlávia és a Szovjetunió közötti csúcstalálkozónak még csak nyoma se maradjon. Holott ennek a jegyzőkönyve ugyancsak érdekesebb lenne, mint bármelyik más eddigi csúcstalálkozóé oroszok és jugoszlávok között.

Mindez rendkívül különös. A dolgok úgy folynak, mint a háború alatt; igaz, most is háborúról van szó, a hadihelyzet egyre súlyosbodik: „a szocializmus első és leghatalmasabb országa" indít hadat az egyik „testvéri ország", saját táborának egyik tagja ellen. Ilyesmi még nem fordult elő eddig a szocializmus történetében!

A november másodikán este megkezdett tárgyalások Hruscsovval és Málenkovval hét óra hosszat tartottak, másnap reggel ötig.

Hruscsov azzal a kijelentéssel kezdte, hogy tanácskozni kíván velünk a magyarországi helyzetről és tájékoztatni akar arról, milyen lépésekre készülnek. Tegnap, azaz november elsején, mondotta, megbeszéléseket folytattak a lengyelekkel Breszt-Litovszkban: orosz részről Hruscsov, Molotov és Málenkov, a lengyelek közül Gomulka, Cyrankiewicz és Ochab vett részt. Molotov visszatért Moszkvába, ők ketten pedig Bukarestbe repültek és ott találkoztak Gheorghiu-Dej-zsel és más románokkal. A csehszlovák vezetők — közük Novotny — szintén odajöttek és résztvettek a megbeszéléseken. Majd Hruscsov és Málenkov tovább ment Szófiába, a bolgárokkal tárgyalni. Mindezen látogatások teljesen titokban történtek. A tanácskozásokba bevonták a kínaiakat is, annál inkább, mert a kínai kommunista párt küldöttsége épp Moszkvában volt Liu Sao-csi vezetésével. Mind a kínaiak, mind a többiek mindenben egyetértettek az oroszokkal. A lengyeleknek ugyan megvan a saját véleményük, de ők is elismerik, hogy Magyarországon a helyzet kezd ellenforradalomba torkollani. A lengyelek is tisztában vannak azzal, mire határozta el magát a Szovjetunió — más megoldás nincs. Hruscsov és Málenkov ezért akar tájékoztatni bennünket a Szovjetunió elhatározásáról s egyben véleményünket szeretnék kérni.

Hruscsov újfent kijelentette, hogy a magyar események ellenforradalomra vezetnek. Felhevülten kezdte magyarázni, — mellőzvén az előzményeket, — hogy Magyarországon gyilkolnak, mészárolnak, akasztják a kommunistákat. Felhozta Nagy Imre segélykérő szózatát az Egyesült Nemzetekhez, a négy nagyhatalomhoz, kilépését a Varsói Egyezményből. Mindez nem más, mint a kapitalizmus visszaállítása Magyarországon. Arra a kérdésre, hogy Nagy Imre vajon puszta eszköz-e csupán, avagy tudatos ügynöke-e az imperializmusnak, egyelőre nehéz válaszolni, — de a fontos kérdés nem ez, hanem az egymást követő események, amelyek mind a kapitalizmus visszaállításához vezetnek. — Mit tehetünk? — kérdezte Hruscsov, a Szovjetunióra célozva. — Ha engedünk, a Nyugat azt fogja mondani, hogy idióták, gyávák vagyunk, — ami egy és ugyanaz. Ezt egyáltalán nem engedhetjük meg magunknak, sem mint nemzetközi kommunisták, sem a Szovjetunió, mint nagyhatalom. A kapitalisták a Szovjetunió kapuja előtt állnának.

Ezt követőleg Hruscsov közölte, hogy elegendő számú csapatot központosítottak és elhatározták: véget vetnek ennek a helyzetnek Magyarországon. Egy-két nap alatt elintézik az egészet. Azt is említette, hogy a nap folyamán Bulgányin telefonált s egy jó hírt közölt: Münnich Ferencnek és Kádár Jánosnak sikerült elmenekülnie Budapestről és útban vannak Moszkvába repülőn. Ez roppant fontos dolog, mondta Hruscsov. Azt kérdezte tőlunk, nem tudjuk-e, mi történt Apró Antallal, igen fontos lenne, hogy ő is kimásszon a csávából. Az oroszok nagyon szeretnék őt is felhasználni, de fogalmuk sincs, mi van vele.

Aztán megint a szovjet hadsereg magyarországi beavatkozásáról beszéltek. Már csak azért sem engedhetik meg a kapitalizmus helyreállítását, mert ennek súlyos belpolitikai következményei lennének magában a Szovjetunióban. Ott is vannak, talán nem is kevesen, akik azzal fogadnák az egész ügyet: lám, amíg Sztálin volt uralmon, mindenki engedelmeskedett és soha nem volt semmi zűrzavar. Most bezzeg, amióta ezek a ... (itt Hruscsov egy igen durva kifejezést használt a jelenlegi szovjet vezetők jellemzésére) kerültek hatalomra, itt a kudarc, Magyarország kiválása. És mindez pont akkor, amikor a szovjet vezetők elítélik Sztálint. Hruscsov szerint elsőnek a szovjet hadsereg hangoztatna ilyeneket: ez az egyik főok, amiért be kell avatkozniok Magyarországon.

Hruscsov azután előadta, milyen katonai előkészületeket tettek: említette Zsukov marsall nevét, s azt mondta, a magyarországi hadmozdulatok Malinyin tábornok kezében vannak. Román csapatok is részt vehetnének a műveletekben, bár az oroszok ennek nem látják szükségét. Kijelentette továbbá, hogy két napon belül véget fognak vetni az egésznek, minden ellenállást le fognak törni Magyarországon. Azt nem mondta, mikor fog mindez megkezdődni, de világos volt, hogy halasztás nélkül, — mi voltunk az utolsók, akiket tájékoztattak. Őszintén szólva, az oroszoknak semmi szükségük nincs jugoszláv hozzájárulásra. Magyarországon azt fogják csinálni, amit akarnak, tekintet nélkül arra, hogy helyeseljük-e avagy sem; annak ellenére, hogy Hruscsov hangsúlyozta, mennyire fontos, hogy mindezt „megértsük".

Hruscsov azt is mondta, hogy Anglia és Franciaország fenyegető nyomása, amit Egyiptommal szemben gyakorolnak, igen kedvező körülmény a szovjet csapatok magyarországi beavatkozására, s az oroszokat igen előnyös helyzetbe hozza. Az egész Nyugaton, az Egyesült Nemzeteknél is, óriási hajcihő és lárma lesz (a magyarországi beavatkozás miatt), de lényegesen kevesebb most, hogy Nagybritannia, Franciaország és Izrael harcot indítanak Egyiptom ellen. „Ők ott vannak nyakig a sárban, mi pedig Magyarországon"

Málenkov szintén kijelentette, hogy a Szovjetunió részéről minden készen áll az azonnali beavatkozásra Nagy Imre kormánya ellen. Nyilvánvaló, hogy az oroszok nyiltan fognak fellépni, hatalmas erőbevetéssel, tekintve, hogy teljesen el vannak szigetelve a magyar néptől, — tény, hogy az egész magyar nép szemben áll az oroszokkal.

Hruscsov megemlítette a Miskolc-környéki munkásokat: állítólag a magyar bányászok hívek maradtak a párthoz, ámbár Miskolcon magán a reakció lett úrrá. A csehek fegyvert is juttattak a bányászoknak, talán velük lehet valamit kezdeni, politikai ellenállást Nagy Imrével szemben, tán a bányászok erre alkalmasak lesznek. Aztán újból kijelentette: minden készen áll a döntő lépésre, ahogy már előbb elmondotta. Más megoldás nincs, ezért ezt a megoldást a leggyorsabban és legerőteljesebben véghez fogja vinni. Felhozta azt is, hogy Magyarország két ízben harcolt Oroszország ellen, mint a Nyugat szövetségese. Azt is említette, hogy a szovjet hadsereg hangulata igen ellenséges a magyarokkal szemben, tekintve, hogy megint a Nyugattal akarnak szövetkezni az oroszok ellen.

A magunk részéről leszögeztük, hogy kezdettől fogva a legnagyobb figyelemmel kisértük a magyarországi helyzet alakulását. A lázadás és az egész magyar nép felkelése egyenes következménye annak az elégedetlenségnek, amit Rákosi politikája és a közelmúlt hibái és tévedései eredményeztek. Ha kellő időben megtették volna a szükséges lépéseket, a dolgok nem jutottak volna idáig. Mi nyiltan hangot adtunk magatartásunknak Nagy Imre első kormánya irányában, mikor Kádár lépett Gerő helyébe: ezt fejezte ki Tito üzenete a magyarokhoz. (Hruscsov és Málenkov helyeselték ezt az üzenetet, megemlítették, hogy ők is hasonló baráti hangnemben nyilatkoztak a szovjet kormany nevében október 30-án: ez a nyilatkozat szerintük Nagy Imre mellett szólt.)

Azt is látjuk, nem kis aggodalommal, hogy a helyzet a jobboldal irányába fordul és ellenforradalmi színt kezd ölteni; mi más lehetne a véleményunk egy olyan kormányról, amely tűri kommunisták akasztását (Nagy Imre kormányáról van szó)? Ha Magyarországon tényleg ellenforradalom tört ki, akkor be kell avatkozni. De nem lenne szabad ezt egyedül és kizárólag a szovjet hadseregre bízni. Ennek véres összeütközés lesz a vége, az egész magyar nép harcolni fog a szovjet csapatok ellen, mivel a magyar kommunista párt, a történtek következtében megszűnt létezni, teljesen széthullott. Ebben a helyzetben valamiféle politikai megoldást kéne előkészíteni, menteni, ami menthető, — például összehozni és kinyilvánítani valamiféle magyarokból álló forradalmi kormányt, amely határozott programmal léphetne a magyar nép elé.

Hruscsov azt válaszolta, hogy ez már tervbe is van véve: egy új magyar kormány, Münnich Ferenc vezetésével (volt moszkvai magyar nagykövet — a felkelés előtt nevezték ki belgrádi követnek). Ott van Kádár is. Hruscsov azt kérdezte, mi a véleményünk róla. Tito azt kérdezte, miféle ember Münnich? Rankovics említette, hogy nemrég találkozott vele. A jugoszláv résztvevők azt javasolták, hogy az új forradalmi kormány inkább Kádár Jánossal az élén alakuljon meg, mint Münnichhel, ámbár egyiküket sem ismertük eléggé. Az oroszok szemmelláthatólag inkább Münnich pártján vannak, de hajlandók elfogadni a mi érveinket.

Mi azt húztuk alá, hogy nagyon sok függ az új kormány programjának hangvételétől. A jugoszláv részről tett megjegyzések azt hangsúlyozták, hogy ennek az új kormánynak a legerélyesebben el kell ítélnie Rákosi és Gerő politikáját s velük együtt az egész múltat, ami a jelen helyzethez vezetett. Hruscsov és Málenkov egyetért ezzel, ha nem is szivesen. Az a benyomásunk, inkább beszélnének a mai ellenforradalomról és a Nyugatról, mint a múlt hibáiról, de elfogadják a mi megjegyzéseinket. Hruscsov átkozódott Rákosira, majd a legdurvább hangon szidta Gerőt, aki — alighogy megválasztották a párt főtitkárának — elment nyaralni a Krimbe, majd Jugoszláviába. Rákosi Moszkvába menekült s „felajánlotta szolgálatait", ha kell, Budapesten, de Hruscsov megmondta neki: „Csak menjen vissza, ha akar, majd ott úgyis felakasztják". Rákosi telefonálni akart Budapestre, de a szovjet telefonos nem volt hajlandó kapcsolni; Hruscsov szerint ez a telefonos nagyobb politikai érettségről tett tanúságot, mint Rákosi, aki olyan hülye, hogy a legelemibb dolgokat se érti meg.

Hruscsov és Málenkov azt kérdezi, mik legyenek a legfontosabb pontok az új kormány nyilatkozatában. Jugoszláv részről a következő lényeges pontokat javasoltuk: az új kormány programja a legkeményebben ítélje el a múltat és minden kertelés nélkül mondja meg az igazat Rákosiról és Gerőről. Továbbá kösse le magát a szocializmus lényegbevágó eredményeinek megvédésére. A program ugyancsak tartalmazza a demokratikus kapcsolatokat a szocialista tábor többi tagjával a teljes egyenjogúság alapján, és helyezze kilátásba a szovjet csapatok mielőbbi visszavonását. Az országon belül a forradalmi bizottságokhoz kell szólni, a munkástanácsokhoz és az egész munkásosztályhoz. Hruscsov egyetért abban, amit Rákosi és Gerő elítéléséről mondunk. A szovjet csapatok visszavonásának ígéretét is hajlandó figyelembe venni, ámbár világos, hogy ez nincs nagyon ínyére.

Eddigele mar közel három órája vitatkozunk. Tíz óra után átmentünk vacsorázni a szomszéd szobába. Az asztalnál Hruscsov visszatért az új kormány összetételére. Látszik, nem szivesen nyeli le Kádárt, — nem az ő kiszemeltje. Újból feldicséri Münnichet. Csak most tudom meg, hogy Münnich mindvégig ellene volt Rákosinak; régi kommunista, ő több mint húsz éve ismeri, a harmincas évek során egy ízben két hónapot töltöttek együtt hadgyakorlaton, mint szovjet tisztek, egy sátorban laktak. Mindez arra vall, hogy az oroszok már összeállították az új kormányt, Münnichhel az élén. Én hozzátettem, hogy én is jól ismerem Münnichet, Moszkvában gyakran találkoztunk s csak jót tudok mondani róla. De ha azt kell eldönteni, Kádár legyen-e, avagy Münnich, egy lényeges különbséget nem szabad elfelejteni. Rákosi alatt Münnich nagykövet volt Moszkvában. Kádár pedig Budapesten raboskodott. Ez minden magyar számára döntő körülmény lesz Kádár javára. Hruscsov nem erőskodik, egyetért velem, mondja.

A jugoszlávok szót szóba öltve magyarázzák, hogy új káderekre lesz szükség; az új, forradalmi kormánynak csak akkor van értelme, ha Rákosi hívei nem szerepelnek benne, ha teljes eréllyel elítéli Rákosit és Gerőt és ténylegesen, minden irányban, más politikát hirdet meg. Az oroszok ezt szemmelláthatólag megértik és hajlandók lenyelni, noha a kádereket illetően más megoldás járt a fejükben amikor idejöttek. Hruscsov például azt javasolja, hogy Bata István vegye át a hadügyi tárcát az új kormányban, annak ellenére, hogy Rákosi kormányában is hadügyminiszter volt. Mikor a jugoszlávok rámutatnak arra, milyen politikai balfogás lenne ez, az oroszok nem erőltetik.

Más magyar kommunistákra is szó kerül. Hruscsov makacsul ragaszkodik ahhoz, hogy minden erővel meg kell menteni Apró Antalt. Mi Losonczyt említjük, aki szerintünk tisztességes és tehetséges ember. Hruscsov és Málenkov húzódoznak: kiderül, az oroszok tudják, hogy Losonczy kapcsolatban áll velünk, — Nagy Imre párthívének s ezért gyanúsnak tartják. Szóbakerül Maléter ezredes, annak a küldöttségnek a vezetője, amely az oroszokkal a szovjet csapatok visszavonulását van hivatva letárgyalni. Jugoszláv részről mit sem tudunk Maléterről, nem ismerjük, nincs semmi értesülésünk róla. Hruscsov és Málenkov mélyen hallgatnak, noha ők ismerik Malétert.

Vacsora után, éjféltájt, megint a politikai előkészületek kérdése kerül napirendre. Málenkov hozakodik elő ezzel: a mi nézeteink ezeknek az előkészületeknek a rendkívüli fontosságát illetően teljesen helytállók, mondja. Az oroszok megismétlik és még pontosabban körülírják a már lefektetett irányelveket. Hruscsov és Málenkov ismét megerősíti, hogy mindezzel egyetért és kész elfogadni őket. Hruscsov szavai nyomán az a benyomásom, hogy az új magyar kormány nyilatkozatát már jóelőre megszerkesztették Moszkvában, de ők most hajlandók módosítani, az eddigi tárgyalások és a mi javaslataink alapján. Mivel elsősorban a káderek nagyon is érzékeny kérdéséről van szó, a mi elvtársainknak az az egyhangú véleménye, hogy Kádár János nyilván mindenkinél jobban ismeri a magyar kádereket, ezért kell őt meghallgatni és vele tárgyalni. Az oroszok ezzel is egyetértenek.

Az oroszok megint fölhozzák, hogy vajon nem lehetne-e tenni valamit Nagy Imre környezetével kapcsolatban. A mieink Losonczy mellett Szántó Zoltánt említik, aki (már napokkal az orosz beavatkozás előtt) a mi, budapesti nagykövetségünkön kért menedéket, életét féltve. Mi úgy véljük, az ilyen emberekben meg lehet bízni: becsületesek és jószándékúak. Ránk marad, hogy tehetünk-e valamit ebben az irányban, mivel az oroszoknak nincs módjuk erre, mondják. Hruscsov megint azt ismételgeti, hogy ha nekünk sikerülne valamiféle lépést tennünk Nagy Imre kormányával kapcso

Folytatás a következő oldalon

latban, az mindennél fontosabb lenne. Mi rámutatunk, hogy távolról se vagyunk biztosak abban, sikerülhet-e ilyesmi. Az oroszok nem mondják meg, mikor akarnak katonailag beavatkozni; mi nem kérdezhetjük meg, ha ők nem hajlandók közölni velünk. Így az időpont homályos marad, ami azt jelenti, hogy fogalmunk sincs, milyen mértékben tudnók befolyásolni Nagy Imrét, hogy csökkentsük az áldozatok számát és a hasztalanul kiöntött vért. Annyiban maradunk, hogy megpróbáljuk befolyásunkat érvényesíteni Nagy Imrénél; Hruscsov és Málenkov különösen nagy jelentőséget tulajdonít ennek; hangsúlyozzák, mennyire jogosult volna egy jugoszláv közbenjárás s milyen súllyal esnék latba.

A helyzet összefoglalása alkalmával Hruscsov elismételte, hogy mindenkivel folytattak tanácskozásokat, elsősorban a kínaiakkal. Csupán az albánokat nem említette. Azt is mondta, hogy az oroszok egy kínai küldöttséget hívtak meg, s tudván, hogy Mao Ce-tung nem tud jönni, Liu Sao-csit kérték, valamint Csu En-lájt (aki Hruscsov szerint „balsój diplomát", azaz nagy diplomata). A kínaiak elfogadták a meghívást és hat-hét főből álló küldöttséget indítottak Moszkvába Liu Sao-csi vezetésével. Az oroszok már csak azért is hallani akarták a kínaiak véleményét, mivel azok távol állnak a lengyel és magyar eseményektől, közvetlenül nincsenek érdekelve s így talán világosabban látják a körülményeket, mint az oroszok, (akik közt még ma is található egy bizonyos tunyaság, a múltból megörökölt magatartás). A kínaiak szemmelláthatólag minden egyes pontban egyetértettek az oroszokkal. Beszéltek telefonon Mao Ce-tunggal is, aki teljes mértékben helyeselte a magyarországi beavatkozást.

Az oroszok azt is javasolták a kínaiaknak, menjenek el Lengyelországba és mérjék föl a helyzetet ott a helyszínen. Némi habozás után a kínaiak elfogadták, de napokig hiába vártak lengyel vízumra; ami annyira feldühítette Maot, hogy megtiltotta a kínaiaknak a lengyel utat, mégha meg is jön a vízum. Amit Hruscsov minderről mondott, az kissé zavaros volt, de annyi kiderült, hogy az oroszok mindent megtettek, hogy a kínaiak támogatását megszerezzék. Nehéz lett volna kibogozni, tulajdonképpen mi is történt, főképpen, miért utasították el a lengyelek a kínaiakat. Úgy tűnik, az oroszok jó pontot szereztek, míg a kínaiak ugyancsak dühösek a lengyelekre. Mi, jugoszlávok, az egész történetet mély hallgatással fogadtuk.

Vacsora alatt Hruscsov megint felhozta, hogy a románok hajlandók csapatokat küldeni Magyarországra. A jugoszlávok ellene voltak; balfogás lenne, mondták, és Hruscsov nem firtatta tovább.

Hruscsov említette Zsukov marsallt is, mint aki az egész ügy katonai oldalával van elfoglalva. Dicsérte Zsukov katonai érdemeit és felemlítette, Zsukov azért lett kegyvesztett, mert egy ízben Sztálinnal a haditervről tárgyalva mikor Sztálin kijelentette, hogy ő a felelős a Szovjetunió sorsáért, Zsukov megjegyezte, hogy ő éppúgy felelős.

Szó került Kádár (november elsejei) rádió-nyilatkozatára az események tragikus fordulatával kapcsolatban Magyarországon. Kádár attól félt, hogy a szocializmus ügye és a munkáshatalom teljesen összeomlik Magyarországon. Hruscsov úgy beszél Kádárról, mint *mologyec*-ről (ifjonc). Majd arra kerül szó, milyen kínzásokon ment keresztül Kádár, mikor Rákosi idején börtönbe került. Különösen Farkas Mihály fia tűnt ki a Kádár iránti kegyetlenkedésekben. Málenkov és Hruscsov nyomottan-zavartan ismételgeti: *szvology* (mocsok).

A mieink azt mondják, hogy Kádár — aki tagja volt a Jugoszláviában járt magyar küldöttségnek — igen jó benyomást tett. Gerő szerint a kommunista pártnak közel 900.000 tagja volt, most viszont mind elpárolgott, a párt dugába dőlt.

Az oroszok több ízben említették Mikojánt. Ő járt a nyáron Magyarországon, — most már otthon van. A jugoszlávok nem szívesen beszélnek róla, de Hruscsovnak és Málenkovnak kevés kétsége lehet aziránt, hogy jugoszláv részről Mikoján és Szuszlov közbenjárását súlyos balfogásnak könyvelik el.

A jugoszlávok azt kérdezik, mi a véleménye és álláspontja a szovjet pártelnökség egyes tagjainak. Ez roppant meglepi az oroszokat. Rövid némaság után Hruscsov azt mondja, hogy teljes és tökéletes egyetértés uralkodik mindnyájuk közt. Málenkov hozzáteszi, hogy a fejlemények alatt mindvégig egy véleményen voltak, s ez ma is áll.

Hruscsov a lengyelekről aránylag mérsékelten szólt, de eléggé lengyelellenesen. Gomulkáról nem mondott semmi rosszat, de kiemelt néhány lengyel szempontot, amit elfogadhatatlannak ítélt (egyik se volt különösen fontos a lengyel eseményeket illetően), mint például: a lengyelek (nem mondta meg, kik közülök) Lemberg visszacsatolásáról beszéltek; az ukránok és fehéroroszok fel akarják vetni a Curzon-vonal kérdését, Hruscsov szerint; viszont: mivel Keletporoszország felosztásra került Lengyelország és a Szovjetunió között, ez a terület még vita tárgyát képezheti (persze csak a lengyel rész); a lengyelek soha nem fognak találni bárkit is Németországban, aki hajlandó lesz elfogadni az Oder-Neisse határt. Az oroszok ezt nyíltan megmondták Gomulkának, aki azt válaszolta, hogy eszük ágában sincs fölvetni ezt a kérdést.

Hruscsov továbbra is szidta a lengyeleket, ezúttal gazdasági szempontból: szenet csak készpénzért akarnak szállítani, viszont gabonát hitelre kérnek az oroszoktól. Ez szerinte nem méltányos, lényegileg a Szovjetunió kihasználását jelentené. Más szocialista országoknak ad ő szívesen gabonát, mégpedig a románoknak, meg is mondja mennyit; azzál persze, hogy a rákövetkező évben vissza fizetik. Az iránt érdeklődik, hogy néz ki az a küszöbön álló szerződés, amit mi az Egyesült Államokkal akarunk kötni ugyanezen tárgyban. Hruscsov és Málenkov helyesli ezt. Hruscsov gúnyosan kommentálja a lengyel álláspontot, mely szerint a Szovjetunió lenne adósa Lengyelországnak, holott az oroszok igen tekintélyes összegű támogatást nyújtottak a lengyeleknek.

A beszélgetés elején Málenkov azt bizonygatta, hogy alkotmányjogi szempontból Nagy Imre kormánya semmilyen jogalappal nem bír, az illetékes alkotmányos szervek nem hagyták jóvá, a kormányprogram is alkotmány-ellenes, — mintha ez az érvelés alátámasztaná a szovjet katonai beavatkozást, — mintha az alkotmányos lenne!

A tárgyalások későbbi szakaszán Hruscsov — szokása szerint, mikor jugoszlávokkal beszél, nyilván hogy behízelegje magát s azt a látszatot keltse, hogy engedménvekre hajlandó — csepülni kezdi Sztálint. De olyan anekdotákat is mond, amelyek azt illusztrálják, hogy utálta Sztálin Rákosit, mennyire nem bízott benne. Rákosi egy ízben a Szovjetunióba ment pihenőre; ezt Sztálin gyanúsnak találta és kijelentette, majd leszoktatja erről. Az első adandó alkalommal alaposan leitatta Rákosit — a végén úgy kellett kivinni, eszméletlenül, voltak, akik attól tartottak, halálán van. De Rákosi magához tért, minden különösebb következmény nélkül. Rákosi azzal is majmolta Sztálint, hogy budapesti irodája elé vasajtót állíttatott és mindenféle más páncélszerkezetet, ha netalán valaki merényletet akarna elkövetni ellene. Hruscsov is, Málenkov is kijelenti, hogy Rákosinak soha fogalma se volt a helyes cselekvési módszerekről: ő, no meg Sztálin lökte ebbe a kátyúba a magyarokat.

Valahányszor Nagy Imre kerül szóba, Hruscsov mindig felhozza, hogy „kommunistákat gyilkolnak Magyarországon", a Nagy-kormány teszi ezt, ők a felelősek. A megbeszélések elején, valahányszor fölhozták Nagy Imrét, Hruscsov mindig ezt az érvet használta. Utóbb, mikor arról került szó, hogy netán Nagy Imrének is lehetne szerepe a helyzet kibogozásában, Hruscsov más nótát kezdett fújni, nem hajtogatta mindenre csak azt: „ott kommunistákat ölnek"; hajlandó volt Nagy Imrét más szempontból mérlegelni, elfogadta, hogy igenis sok mindent tehet és segíthet és méltó maradhat a kommunista névhez.

Hruscsov aztán a Szovjetunió katonai erejéről beszélt a magyar események kapcsán, valamint az angol-francia támadásról Egyiptom ellen. A Szovjetuniónak sikerült tökéletesíteni számos irányított lövedéket; van olyan rakétájuk, amely egy 8.000 kilométerre eső célpontot is el tud találni. Ez lényegében azt jelenti, hogy a földgolyó minden egyes pontját célbavehetik, és ez ellen a lövedék ellen nincsen védekezés. Hruscsov értekezése a távolsági lövedékekről azt a célt szolgálja, hogy meggyőzzön bennünket a Szovjetunió haditechnikai hatalmáról s hogy tudomást szerezzünk, mennyire előre haladtak a háborús gépezet felépítésében. Krimi tartózkodásunk alkalmával, október végén, Zsukov marsall azt mondta nekem, körülbelül még egy évre van szükségük, hogy a rakétát tökéletesítsék, azaz legyen interkontinentális lövedékük — most pedig, egy héttel később, Hruscsov már azzal dicsekszik, hogy ez a fegyver kész és működik...

Tárgyalásaink november 3-án hajnali ötkor értek véget. Voltak pillanatok, amikor mindenki néma volt. A hangulat mindvégig gondterhelt maradt; miután a végére jártunk az összes politikai kérdéseknek, ha valamelyikünk megpróbált valamilyen köznapi témáról beszélgetni, a kísérlet kudarcba fulladt. A vacsorához alig szolgáltak fel szeszes italt, a tárgyalások során semmit.

Hruscsov és Málenkov tartózkodó, de hajlékony magatartást tanusított s mindig késznek mutatkozott elfogadni azt, amit jugoszláv részről mondtak, tekintet nélkül arra, mi volt a magánvéleményük. Szemmelláthatólag az volt a törekvésük, hogy a tárgyalások kedvezően, egyetértéssel végződjenek, noha a viták során kiderült, hogy nézeteink a magyarországi véres események okait illetően homlokegyenest ellenkezők voltak. Ezt jugoszláv oldalról nem is egyszer igen hangsúlyozottan kiemelték, különösen abban a pontban, hogy ragaszkodtunk Rákosi — azaz a Szovjetunió — kertelés nélküli elítéléséhez, mint ami a magyar katasztrófa főoka. A mi részünkről ezen az alapon tettünk fel további kérdéseket, mint például: ki hozza össze az új kormányt? Mi legyen a programja? Hogy lehetne Nagy Imrét befolyásolni az elkerülhetetlen szovjet beavatkozást megelőzően, hogy mentsük, ami menthető, és csökkentsük az áldozatok számát, a kiontott vért Magyarországon?

Hruscsov és Málenkov november 3-án kora reggel elrepült a pulai repülőtérről. A légi viszonyok hajmeresztőek voltak.

Miután lekísértük látogatóinkat Tito villájának tövébe, bezárkóztam szobámba, hogy papírra vessem ennek a rendkívüli, egész éjszakán át tartó találkozónak jegyzeteit. Nem volt könnyű, hisz emlékezetből kellett összeállítanom a tíz óra hosszat tartó tárgyalások részleteit.

Moszkvai követségünk buzgón működik, naponta kétszer is tájékoztatják Belgrádot. Az oroszok, miközben arra készülnek, hogy erőszakkal törjék le a felkelést Magyarországon, más irányban is roppant tevékenyek. Ultimátum-félét küldtek Nagybritanniának, Franciaországnak és Izraelnek, mindennemű katonai beavatkozás megszüntetését és csapataik visszavonását követelve. Üzenetet küldtek Eisenhowernek is, közölve vele ennek a jegyzéknek az elküldését és felszólították, hogy az amerikai kormány velük együtt vessen véget a nyugati hatalmak és Izrael "agressziójának". Az oroszok most elismeréssel nyilatkoznak az amerikai álláspontról, — amely ellenzi a fegyveres beavatkozást Egyiptomban, — azok után, hogy hónapokon át Moszkva egyebet se csinált, mint „leleplezte" Amerikát, mint az Egyiptom elleni támadás kezdeményezőjét...

A franciák és angolok nagymértékben elszigeteltek Moszkvában, mivel még a nyugati diplomaták jórésze is elítéli a támadást Egyiptom ellen. Nem mintha gyöngéd érzelmeik lennének Egyiptom és Nasszer irányában, hanem mert ez az "ostoba háború" lehetetlenné teszi, hogy előnyükre fordítsák az oroszok viselkedését Magyarországon. Az oroszoknak még arra is jut idejük, hogy sok más irányba tegyenek diplomáciai lépéseket. Küldöttségeket fogadnak Moszkvában (Afganisztánból, Szíriából), a békéről meg az Egyesült Nemzetekről fecsegnek. Tárgyalásokat folytatnak Spaak-kal és van Acker-rel kiknek moszkvai látogatása ugyancsal kevéssé érdekelheti e pillanatban az oroszc kat — föltehetőleg kisebb gondjuk is nagyobb mint a belga „szociál-imperialistákkal" együttműködni. De ezen a réven is tudnak némi nyomást gyakorolni a Nyugatra, különösen, mivel Spaak — ámbár egyetért az angol és francia állásponttal — a beavatkozás azonnali megszüntetése mellett nyilatkozik Sepilovnak, (a szovjet külügyminiszternek). Ez a legfontosabb mozzanat az egészben.

A szovjet kommunista párt központi bizottságának elnöksége szünet nélkül ülésezik e napokban. Az orosz politikai és diplomáciai lépések minden irányba való meginditása mellett nagyszabású katonai előkészületeket is tesznek, hiszen bármi bekövetkezhet. Egy fogadáson Zsukov marsall megemlítette, hogy Konyev marsall Lengyelországban tartózkodik. Felbőszülve a lengyelek ellen, Zsukov jellemző brutalitással kijelentette: „Ha akarnók, össze tudnánk zúzni őket!" Erre az egyik nyugati nagykövet azt kérdezte: „Hogyhogy, a lengyel kommunistákat?" Mire Zsukov nem válaszolt. Moszkvából küldöttség indult Csehszlovákiába is, Arisztov elnökségi tag vezetésével. Ott persze nincs mitől tartaniok. Ha valaki valaha hű fog maradni az oroszokhoz, — különösen ha a magyarok és lengyelek ellen kell kiállni, — az a csehszlovák vezetőség lesz.

Útban Moszkva felé, 1956 november 6.

...Hruscsov és Málenkov minden protokoll nélkül röpültek el Pulából november 3-án reggel. Ennek az éktelen sietségnek az okát könnyű volt kitalálni: mielőbb ki kellett adni a rendelkezést a második számú katonai beavatkozásra Magyarországon, — a pontos dátumot nem közölték velünk. A katonai titoktartás törvénye érvényben volt. Nem tudom, mikor adták ki a jelszót a második orosz támadásra Budapest ellen, de minden valószínűség szerint az orosz csapatok a november 3-iki nap folyamán megkapták a parancsot.

A szovjet csapatok a november 3-áról 4-ére virradó éjszaka vetették magukat Budapestre, ahol minden értesülés szerint a felkelők voltak az urak — azaz nem egészen 24 órán belül, attól számítva, hogy Hruscsov és Málenkov eltávozott Brioniból.

November 4-én hajnalban Nagy Imre és több más jelentős magyar államférfi, családtagjaikkal együtt a mi ottani nagykövetségünkre menekültek és menedékjogot kértek. Úgy tudom, közel negyven lélekről van szó.

Nem sokkal később az orosz páncélos erők, harckocsik és más páncéljárművek teljesen körülfogták nagykövetségünket, se be, se ki; aki be akart jönni vagy távozni akart annak igazolnia kellett magát. Az épület ablakai jórészt be voltak törve, — és ezen a november 4-én kemény hideg volt. Amellett a magyar menekültek közt többen betegek voltak, sürgős orvosi segítségre szorulva; de a szovjet hatóságok senkit nem engedtek be, a jugoszláv diplomáciai személyzet kivételével. Amellett táplálni is kellett a magyar menekülteket. Egyszóval elég problémája volt az ottaniaknak, amikre nem is számítottak; nem is beszélve a teljesen váratlan új politikai

folytatás a következő oldalon

helyzetről, amelybe mind ottani követségünk, mind maga Jugoszlávia került.

Alig három napja, hogy Hruscsov és Málenkov váratlanul, inkognitóban s baráti alapon Brioniba jöttek volt. A két orosz roppant szívélyes volt, mint még soha azelőtt. Ez előre kiszámított gesztus volt részükről, a tárgyalások menetét s a mi magatartásunkat befolyásolandó; nem lehet majd nekünk egyik percről a másikra gyökeresen másként viselkedni valakivel szemben, akivel egy pillanattal előbb még puszipajtások voltunk. Ahogy ezt írom, előttem van Málenkov hájas holdvilágábrázata, az én arcom szinte belesüppedve az ő párnás orcájába, — mint egy félig felfújt léggömbbe — amikor a váratlan és kényszeredett ölelkezésre került a sor. Előző találkozásaink alkalmával nem csókolództunk az oroszokkal; hét esztendőn át szóba se álltunk egymással. Most, ebben a nehéz helyzetben úgy látták jónak, hogy csókdossuk egymást. Ez is mutatja, hogy inkább ők voltak nehéz helyzetben, mint mi. Ha fordítva lett volna, azt hiszem, az oroszok megint szóba se álltak volna velünk.

Nyilvánvaló, hogy az oroszok és az új magyar kormány vádolni fogják Nagy Imrét olyasmivel is, amiért nem ő a felelős. Máris azt hánytorgatják föl, hogy elárulta a szocializmust, mivel ki akart válni a Varsói Egyezményből, s a Nyugat védelme alá akarta helyezni az országot. Nagy Imre e pillanatban a budapesti jugoszláv nagykövetség védelmében áll — s ők ellenforradalmi tettekkel vádolják. Nem kell messzire menni, hogy lássa az ember: az ilyen vádakat hamarosan ki lehet terjeszteni azokra is, akik menedéket nyújtottak neki.

Amikor arra fog sor kerülni, hogy az oroszok okot keressenek a véres eseményekre Magyarországon, nyilván ugyanazt a csűrös-csavaros utat fogják követni, mint a válságot megelőzően. Hivatalosan máris „ellenforradalomnak" titulálják a történteket. Így a „forradalom védelmében" orosz csapatokat zúdítanak a fellázadt Budapestre és a felkelés okait onnét kezdve Amerikáig pécézik ki: szerintük mindenki ludas, csak ők nem!

Az új körülmények közt szóbeli megegyezésünk velük, valamint az ölelkezés és csókolódzás nem fog sokat érni — ha egyáltalán valamit is ér — a helyzet váratlan és gyökeres fordulata után. Most, ha ez lesz számukra a tetszetős magyarázat, ki fog derülni, hogy mindvégig mi voltunk Nagy Imre gazdái és védelmezői: tulajdonképpen bennünket kell majd okolni a „magyar ellenforradalom" miatt. Holott az oroszok a főbűnösök az egészben: tíz éves szovjet uralom után, Szuszlov és Mikoján tanácsára, Rákosi és Gerő támogatásával, az ő balfogásaik robbantották ki Magyarországon a véres eseményeket, a nép felkelését...

... ép ésszel lehetetlen most a XX. Kongresszus irányvonaláról és de-sztálinizációról beszélni, mikor a Szovjetunió fegyveres erővel „teremt rendet" Magyarországon s ugyanazzal fenyegetődzik a többi keleteurópai ország irányában...

Moszkva, 1956 november 6.

Az oroszok máris megkezdtek azzal vádolni bennünket, hogy védelmet nyújtunk az „ellenforradalom főkolomposainak" budapesti nagykövetségünkön. Nemcsak arról van szó, hogy le akarnak számolni Nagy Imrével és társaival, akik a mi nagykövetségünkre menekültek: az is a céljuk, hogy amennyire lehet, Jugoszlávia kompromittálva legyen az ügyben. Mintha arra számítanának, hogy Jugoszlávia számára nincs kiút ebből a helyzetből. Úgy döntöttek, hogy sárral fogják dobálni Jugoszláviát, mint az „ellenforradalom" sugalmazóját, ha nem adjuk át nekik Nagy Imrét és a többieket. Ha viszont kiadjuk őket, ujjal fognak mutatni ránk: íme, ez az ország, amelyik nem tartja meg a szavát, amelyikben senki se bízhat.

Brioniban nem lehettek volna előzékenyebbek. Akármit javasoltunk a legnagyobb jóhiszeműséggel, hogy kisegítsük őket nehézségeikből, hogy csökkentsük a vérontást Magyarországon, — mind az oroszok, mind a magyarok, mind saját magunk érdekében, — Hruscsov és Málenkov hálásan fogadta. Most persze mindez csak kényelmetlenség a számukra és szeretnék letagadni. Az elvtársak a nagykövetségen azt mondják, a szovjet külügyi tisztviselők úgy viselkednek, mintha Hruscsov és Malenkov sose jártak volna Brioniban, mintha az ottani tárgyalások, — melyek hivatva voltak komoly mértékben befolyásolni a két ország közti kapcsolatokat, — meg se történtek volna.

Mialatt az oroszok a második számú katonai beavatkozást készítették elő, számos küldöttséget fogadtak Moszkvában, Keletről, Nyugatról és a semleges országokból. Manapság mindenkit tárt karokkal várnak, akárhonnét jön is hozzájuk. Így az afgán, sziriai és belga küldöttséget; az oroszok minden alkalamat megragadnak, hogy dicsőítsék a „békeszerető országok kapcsolatait vezérlő magasztos elveket". Azt kürtölik szét, hogy ezek az elvek kormányozzák a Szovjetunió nemzetközi kapcsolatait. Szerte hangoztatják az államok önállóságát és sérthetetlenségét, a belügyeikbe való benemavatkozást, a kölcsönös tiszteletet, a háború és imperializmus elleni helytállást, és így tovább. Ünnepélyes formák közt irtak alá nem is egy nyilatkozatot az elmúlt napokban, — mialatt lázasan készülődtek a beavatkozásra Magyarország ellen, tekintet nélkül arra, hogy ott forradalom tört-e ki (mint ezt Nyugaton hangoztatják), avagy „ellenforradalom" (az oroszok szerint).

Mindez azt a célt szolgálja, hogy megnehezítsék a Nyugat számára a Szovjetunió elítélését a második katonai támadás miatt. De a legfontosabb tényező, amely megakadályozza, hogy a Nyugat együttes erővel lépjen fel a magyar események ügyében, nem az orosz diplomácia sikere, hanem az angol-francia támadás Egyiptomban. Ezt az angol-francia kalandot az itteni nyugati diplomaták is elítélik, nem is egyszer a szókimondó bírálat hangján.

Moszkva, 1956 november 7.

... ámbár ma van a szovjet nemzeti ünnep, kihallgatást kértem Hruscsovtól. Este hatkor fogadott, ami föltehetőleg azt jelenti, hogy ő is sietett látni engem. Noha nem jelöltem meg látogatásom célját, magától értetődő volt, hogy Magyarország lesz a téma, pontosabban az az óhajunk, hogy a budapesti nagykövetségünkön menedékjogot nyert Nagy Imre és társai ügyét elintézhessük. Mint önálló és független politikai és erkölcsi kötelezettségeink vannak ebben az ügyben, s helyt kell állnunk adott szavunkért. Akárhogy és akármint, a mi magaviseletünk összhangban áll a Hruscsovval és Malenkovval folytatott Brioni-i megbeszéléseink szellemével. Tito írt is egy levelet Hruscsovnak e tárgyban, így föltehetőleg tudja, miért akarok beszélni vele.

Hruscsov sötét ruhát viselt, az ünnepi alkalmakkor föltűzött két arany csillaggal; Málenkov is vele volt. A Kreml Szent György-termének közelében voltunk, — ott már nagyban folytak az előkészületek a nagyszabású fogadásra az októberi forradalom évfordulója alkalmával. Körülbelül egy óra hosszat tárgyaltunk; főleg Hruscsov vitte a szót. Malenkov alig szólt közbe. Nekem Hruscsov állandó támadásait kellett kivédenem.

Hruscsov Egyiptommal és a nyugati hatalmakkal kezdte. Most hallotta New Yorkból, hogy Nagybritannia és Franciaország bejelentette Hammarskjöldnek az Egyesült Nemzeteknél, hogy éjfélkor fegyverszünetet rendelnek el Egyiptomban. Ez szerinte az erélyes szovjet lépés eredménye volt, amit tegnapelőtt tettek a három nyugati nagyhatalomnál. Az arabok most láthatják, ki siet a védelmükre a legválságosabb pillanatban.

Hruscsov elmondta, hogy azonos szövegű választ kapott Eden angol és Mollet francia miniszterelnöktől. Eden azt írta, hogy a szovjet jegyzék olyan sértő hangú, hogy legszívesebben visszadobta volna a szovjet kormánynak, de a súlyos helyzetre való tekintettel napirendre tér fölötte. Hruscsov azt mondta továbbá, hogy az Egyesült Államok szerepe teljesen lelepleződött: úgy tettek, mintha a beavatkozás ellen lennének, de mikor a Szovjetunió előállott javaslatával, kiderült, hogy az amerikaiak is cinkosok az Egyiptom elleni támadásban. A Nyugat veresége teljes: Nasszer nem bukott meg, az arabok ereje megnőtt az ostoba angol-francia hadjárat folytán. Hruscsov vagy tíz-tizenöt percig beszélt, mintha ez lett volna találkozásunk célja.

Aztán Magyarországra terelte a szót s azt mohdta, minden símábban és gyorsabban zajlott le, mint ahogy az oroszok remélték. Egy-két helyi ellenállás kivételével egész Budapest egyetlen nap alatt a kezükbe került. A hadművelet terve készen állt, mire ő és Málenkov visszaért Moszkvába. Úgyszólván nem volt semmi ellenállás. Kádár jó kommunista, most majd ki fogja bőviteni és meg fogja szilárdítani kormányát. Münnich kijelentette, hogy ez az első magyar kormány, amelyben nincsenek zsidók. Keletnémetországból jelentették, hogy ott a szovjet terv nagy megelégedést keltett. Hruscsov szerint telefonáltak Jugyinnak is, — a kinai szovjet nagykövetnek, — aki értesítette Mao Ce-tungot; Mao összehívatta a kinai kommunista párt politikai bizottságát és felkérte Jugyint, személyesen tájékoztassa őket a történtekről. A kinaiak ezután üdvözlő táviratot intéztek az oroszokhoz.

Hruscsov szándékosan kerülte a legfőbb problémát: Nagy Imre és társai sorsát. Mesélni kezdett a háborúról, meg szokása szerint Sztálinról; kezdett úgy kinézni, ez lesz a találkozó vége. Így felhoztam, hogy a szovjet külügyminisztérium a nap folyamán közölte velem az orosz választ Magyarországgal kapcsolatos jegyzékünkre. Véleményem szerint egy ilyen válasz nem oldhatja meg a kérdést, amely Nagy Imre menedékjoga körül felmerült, csak megnehezíti a kibontakozást. Röviden összefoglaltam a jugoszláv jegyzék főbb pontjait; Tito, Kardelj és Rankovics aláírásával érkezett, Hruscsovnak címezve, november 5-én.

Hruscsov egyszeribe abbahagyta a barátságos hangot, amelyen eddigelé kérkedett a Szovjetunió magyarországi és egyiptomi nagy győzelmeivel. Elismételte az oroszok november 7-i jegyzékének főbb érveit s így foglalta össze őket:

— Minden megint kockára van téve. A jugoszláv magatartás a Nagy Imre-kérdés megoldása terén fogja majd meghatározni, hogy a szovjet-jugoszláv viszony baráti modorban fog-e tovább alakulni, avagy sem.

— A Szovjetunióban senki sem értelmezheti másképpen a jugoszláv magatartást, — miszerint vonakodunk kiadni Nagy Imrét és a többi ellenforradalmárt, — mint annak bizonyítékát, hogy ezek az emberek régóta jugoszláv utasítások alapján tevékenykedtek s így Jugoszlávia felelős azért, amit elkövettek.

— A Nagy Imre-ügy ugyan a magyarok és jugoszlávok közt zajlik, de az oroszoknak is van köze hozzá; ő azt hangoztatja, amit az oroszok gondolnak az egészről. Ez az egész orosz vezetőség egyhangú véleménye, higgyem el, igen alaposan szemügyre vették ezt a problémát.

— Ámbár Hruscsov kerülte azt, hogy Brioni-i tárgyalásainkra hivatkozzék, kijelentette, hogy ők és mi mindenben megegyeztünk, mint kommunisták, de ha mi kommunisták vagyunk, hogyan tehetünk olyat, hogy védelmezzük az ellenforradalom vezérét? Idézte Tito elvtárs kedvezőtlen véleményét Nagy Imréről. Felhozta Rankovics kedvező szavait Losonczyról — s íme, kiderült, Losonczy a legfőbb „banditák" egyike. Azt mondta, ők elfogadták javaslatunkat Rákosi elítélését illetőleg, s ennek megfelelően nyilatkoztak róla és „klikkjéről", ami nem volt könnyű dolog. Ismét kijelentette, hogy a szovjet-jugoszláv viszony minden eleme újból vita tárgya lett, mivel a Szovjetunióban senki sem tudja megérteni, hogyan ragaszkodhatunk az ellenforradalom vezetőjének védelmezéséhez. Ahelyett, hogy pozitív módon nyilatkozott volna, Nagy Imre egészen az utolsó pillanatig harcra hívta fel a népet az oroszok ellen, majd a mi nagykövetségünkre menekült. Mindennek mi a célja? — kérdezte Hruscsov. — Netán egy másik kormányt akarunk szervezni Kádárral szemben?

Én a következőkben válaszoltam:

Menedéket adni Nagy Imrének és társainak logkus következménye volt megegyezésünknek Hruscsovval és Málenkovval, miszerint kívánatosnak találtuk a Nagy-kormány ellenszegülésének megszüntetését. Nagy nem tett nyilatkozatot és nem mondott le: ez az ő ügye, de annyi tény, hogy a Nagy Imre-kormány megszűnte attól a pillanattól kezdve, hogy belépett a jugoszláv nagykövetség kapuján, nagymértékben megkönnyítette Kádár és az oroszok helyzetét. Magyarok, jugoszlávok és az egész világ előtt nyilvánvaló, hogy ez a mozzanat az új kormány javára szolgált.

Ami azt illeti, hogy Jugoszláviát érhetné vád a magyar események miatt, pusztán azért, mert menedéket adott Nagy Imrének és társainak, s most a probléma megoldását követeli, azt mondtam, személy szerint nem tudom elhinni, hogy akár szovjet honpolgárok, akár mások egy percig is azt hihetik, hogy Jugoszláviát bármi felelősség is terheli. Ha részletekbe akarunk menni, hogy ki az igazi felelős a magyarországi eseményekért, akkor Jugoszlávia lelkiismerete tiszta, de szerintem nagy mértékben hozzá tudunk járulni annak tisztázásához, kit terhel a felelősség ha már épp erről van szó.

Hruscsov félbeszakított: nincs értelme, hogy kölcsönösen fenyegessük egymást, — beszéljünk, mint kommunistákhoz illik, mint internacionalisták s nem mint nacionalisták.

Azt válaszoltam: Brioniban megegyezteünk, hogyan kezeljük ezeket az embereket. Igaz, most a mi budapesti nagykövetségünkön tartózkodnak, de szó sincs arról, mintha a mi utasításaink alapján cselekedtek volna. Megértem, hogy a helyzet igen gyorsan változott s ami rendben volt pénteken, november másodikán vagy harmadikán, már nincs olyan rendben szerdán, november hetedikén. Azzal is tisztában vagyok, hogy Kádár helyzete igen kényes, de nekik is meg kell érteniök a mi álláspontunkat. Nem olyan egyszerű dolog, — ha Jugoszlávia mint szocialista állam, vagy maga az állam feje, szavát adja és menedékjogot nyújt egyeseknek, ezzel elzárva előttük a további cselekvés útját, s így megkönnyítve az új kormány helyzetét, — hogy most megszegje szavát és egyszerűen átadja védenceit. Hruscsov azt hajtogatta, hogy ő nem tudja megérteni, létezhetik-e olyan kommunista erkölcsi elv, amely az ellenforradalom irányítóit védené.

A beszélgetés során Hruscsov igen fenyegető hangot használt, amikor azt hozta föl: mi történnék, ha Moszkva nyilvánosságra hozná, hogy a magyar ellenforradalom vezérei a jugoszláv nagykövetség védelmét élvezik. Én azt válaszoltam,: ha akarja, közölje, — nekünk nincs és sohá nem volt semmi hátsógondolatunk ebben a kérdésben...

folytatás a következő oldalon

Moszkva, 1956 november 8.

...**Találkozót kértem Sepilovval, hogy erőteljesen tiltakozzam amiért a szovjet kormánynak a csapatai fegyveresen megtámadták budapesti nagykövetségünket** és az ott tartózkodókat. Egy szovjet harckocsi állást foglalt a téren a követséggel szemben és egyszerre csak géppuskatűzzel söpörte végig a nagykövetség földszinti ablakait, nem kímélve az ottlévőket: Milovánov követségi titkár íróasztalánál ülve halt szörnyet. Ennél durvább nyomást alig alkalmazhattak volna az oroszok ránk és magyar menekültjeinkre. Ezen túl is az oroszok mindent megtesznek, hogy az életet a budapesti nagykövetségen lehetetlenné tegyék.

Sepilov nem fogadja el tiltakozásomat, noha az egész mozzanat napnál világosabb: az oroszok minden provokáció nélkül tüzet nyitottak **ránk és megölték egyik diplomatánkat a nagykövetségen.** Sepilov mégcsak sajnálkozásának sem ad kifejezést, csak elismétli a teljesen hazug szovjet változatot, miszerint állítólag egy bomba robbant az egyik szovjet tank közvetlen közelében, s erre válaszolva nyitották tüzet az orosz harckocsik „abban az irányban, ahonnét megtámadták őket", azaz a jugoszláv nagykövetség felé...

Moszkva, 1956 november 10.

...a magyarországi események nem kis aggodalmat okoztak Moszkva lakossága körében, annak ellenére, hogy a szovjet sajtó távolról se közli az igazságot az ott történtekről. Tudomásunk szerint sem a párt, sem az ifjúsági szervezetek nem kaptak hivatalos tájékoztatást arról, mi folyik Magyarországon. Jelenleg csak annyit lehet olvasni a szovjet lapokban, hogy „ellenforradalmi elemek" zavart akartak kelteni, de ezt elfojtották. Mivel a szovjet sajtó rövid hireken kívül semmit se közöl, sokan a külföldi rádiókat hallgatják, legfőképpen Amerika Hangját. Mennél szűkszavúbb a szovjet sajtó, annál népszerűbb ez a rádióhallgatás...

... A szovjet vezetők mindenképpen azt a benyomást kívánják kelteni, hogy egyaránt meg vannak elégedve a magyarországi és az egyiptomi események kimenetelével. Az egész párt és államszervezet ezen dolgozik, se vége se hossza annak a hirverésnek, hogy az imperializmus vereséget szenvedett Egyiptomban és az ellenforradalom Magyarországon. A két dolgot továbbra is összekapcsolják és mint a Szovjetunió nagy győzelmét hirdetik meg; nem csupán Magyarország tekintetében, ahol az oroszok közvetlen szerepet játszottak, hanem Egyiptomban is, „amit a Szovjetunió megvédelmezett legválságosabb órájában". Hruscsov maga indította meg a események ilyetén „értékelését"; sokkal nagyobb önbizalommal viselkedik most, mint a budapesti és egyiptomi események kezdetén.

Moszkva, 1956 november 11.

... Az a benyomásom, hogy a Nyugat országai kölcsönösen vádolják egymást az egyiptomi támadás kudarca miatt, s az egyetértés hiánya már nagyobb nem is lehetne közöttük. A három nyugati nagyhatalom közül kettő vett részt az Egyiptom elleni háborúban s ennek következtében nyugati egységfrontról nem lehet szó. Az oroszok bezzeg alaposan kihasználják mindkét ügyet: az egyiptomit és a magyart...

...Milovánov meggyilkolásának hire igen nagy port vert fel itteni diplomáciai körökben. Számos külföldi diplomata fejezte ki részvétét, írásban és szóban, s részletesen érdeklődtek Milovánov halálának körülményeiről. A szocialista tábor követségei közül egy sem nyilvánított részvétet. Az egyiptomi követ annak az aggályának adott kifejezést, hogy a jugoszláv-orosz viszony rosszabbodni fog, s ez ártani fog az arab ügynek. Más nem érdekelte... Könnyen lehet, hogy az oroszok a saját verziójukat adták be neki a köztünk lévő kapcsolatok állásáról. Ha ez így van, az egyiptômi nagykövettől nem várható más, mint hogy az ő oldalukra álljon...

Moszkva, 1956 november 12.

Tegnap, vasárnap, Hruscsov fogadott, saját kérésemre. Mikor elnézést kértem, hogy a vasárnap ellenére találkozni óhajtottam vele, Hruscsov azt mondta, meghívott volna korábban is, de a városon kívül volt, mikor üzenetem elérte. Azt hitte, új levelet hozok Titotól, holott én mindössze Tito novemben 9-i levelének eredetijét hoztam magammal, — erre a szovjet elnökség már válaszolt Belgrádnak, új megoldást javasolva a Nagy Imre-ügyben.

Hruscsov felolvasta ezt a választ, elejétől végéig. Szerinte a válasz igen konstruktív s ezen az alapon a vitás ügyet kölcsönös megelégedésre oldhatjuk meg. A beszélgetés a központi bizottság épületében folyt le; utána Hruscsov meghívott engem és feleségemet, Miskát, hogy ebédeljünk együtt családjával. Így több óra hosszat voltunk együtt és sok mindenféléről beszéltünk.

Ámbár Magyarországról hosszasan folyt a szó, egyikünk se tudott semmi újat mondani. Mindössze megismételtük a november 7-i találkozó érveit. De Hruscsov némileg más hangon beszélt Nagy Imréről és társairól, mint a november 7-i vita alkalmával. Akkor ugyancsak kinyitotta a száját és állandóan fenyegetőzött: alig egykét pontban tudtam csak egyetérteni vele, — mint például abban, hogy a Rákosi-Gerő „klikket" elítélték és Kádár lesz a miniszterelnök. Viszont minden más ponton egyre távolabb kerültünk egymástól.

Most Hruscsov azt reméli, hogy válaszunk legutóbbi javaslatukra, (hogy Nagy Imre Romániába távozhassék), egyetértő lesz: szerinte ez a kompromisszumos megoldás az egyetlen, amit akár mi, akár az oroszok, akár a magyarok elfogadhatnak; a románok szintén egyetértenek és hajlandók segíteni. Nagy Imre mellett — aki nem maradhat Magyarországon — Losonczy a másik főkolompos, feltehetően azért, mert az oroszok azt hiszik, kapcsolatban állott velünk. Nyilván ezért iparkodott a Kádár-kormány november 6-i nyilatkozata őt is elítélni és befeketíteni: ebben a „Nagy-Losonczy csoport"-ról beszéltek.

A nyugati kapcsolatokról szólva Hruscsov úgy vélte, a hidegháború most újra kezdődni, de a Szovjetunio szempontjából ez nem kár. Megmutatták a Nyugatnak, hogy erősek és elszántak. A Nyugat gyönge és megoszlott. Az oroszok tudják, hogy NATO-körökben meg voltak ijetten tenve esetleges szovjet hadmozdulatoktól Európában. A Keletnémetországban állomásozó szovjet csapatok egyedül erősebbek mint bármi, amivel az Atlanti Szövetség rendelkezik. Hruscsov szerint ezt NATO-szakemberek maguk is bevallották: Az amerikaiak megtiltották minden NATO hadmozdulatot Európában az oroszok magyarországi beavatkozása alatt, nehogy provokációnak tűnhessék az oroszok szemében, mondta Hruscsov. A szovjet presztizs óriási mértékben megnőtt az arabok közt és Ázsiában. Az angolok és franciák gyöngesége nyilvánvaló az egész világ szemében. A szuezi csatorna el van torlaszolva, a Nyugat csak nagynehezen kapja meg a szokott olajmennyiséget, holott katonai szempontból ez lényeges neki. A világkereskedelem meg fogja szenvedni mindezt, de ennek az angol-francia támadás a főoka. Hruscsov azt is elmondta, hogy a végefelé azzal fenyegették meg a nyugatiakat, hogy orosz „önténteseket" küldenek Egyiptomba, de ő sose hitte, hogy erre sor kerül. Végezetül azt mondta, hogy a Szovjetuniónak eszében sincs háborúba menni, de a szovjet háborús fenyegetőzés helyes és szükséges volt...

Moszkva, 1956 november 17.

Az itteni diplomaták — keletiek éppúgy mint nyugatiak — kérik tőlem Tito Pula-i beszédének hiteles szövegét. Sajnos, nem tudok eleget tenni kérésüknek, mert még mindig nem kaptam meg a szöveget, sem szerbül, sem más nyelven. Csak annyit tudok, hogy november 11-én (amikor Hruscsovéknál ebédeltünk) Tito beszédet mondott. Az oroszok máris igen gyanakvók és bizalmatlanok; most nyilván azzal fognak vádolni engem, hogy kettős játékot űzök, — nemcsak hogy tudtam Tito beszédéről, annak tartalmáról, de igyekeztem innét befolyásolni a Pula-i beszéd mondanivalóját is. Ám még ma, november 17-én se kaptuk meg a beszéd szövegét a nagykövetségen! Úgy hallom, a beszéd leszögezte a jugoszláv álláspontot a közelmúlt eseményeivel kapcsolatban, hosszasan szólt a magyarországi eseményekről és keményen bírálta a szovjet politikát...

Moszkva, 1956 november 18.

...Úgy látszik, nyilvánosságra akarják hozni, hogy Nagy Imre budapesti nagykövetségünkön tartózkodik. Azt kérdezték tőlem, van-e értesülésem Belgrádból erre vonatkozólag. Mondtam, hogy nem hallottam semmit, s véleményem szerint a legjobb megoldás az volna, ha Nagy Imre és társai szabadon hazatérhetnének. Hruscsov is egyetértett velem ebben...

Moszkva, 1956 november 23.

Írásbeli megegyezés történt a jugoszláv és magyar kormány között Nagy Imre és társai menedékének megszüntetéséről. A magyar kormány először szóbelileg, majd írásban kötelezettséget vállalt, hogy a budapesti nagykövetségünk védelmében álló minden egyes személy szabadon hazatérhet. Mikor az egyezmény szövegét felolvasták nekik, mind Nagy Imre, mind a többiek kijelentették, hogy ennek alapján nincs többé szükségük menedékre. A magyar kormány írásban kötelezte magát, hogy nem fogja felelősségre vonni őket azért, ami november 4-ig bezárólag történt. Nagy Imre és társai november 22-én este hagyták el budapesti nagykövetségünket. Remélem, most eggyel kevesebb vitás kérdés lesz köztünk és az oroszok közt, a Kádár-kormánnyal kötött egyesség nyomán.

Sajnos, túl korán örültünk, hogy a probléma Nagy Imre és társai körül ily sikeresen megoldódott. Alighogy elhagyták nagykövetségünket, a szovjet katonaság letartóztatta őket. Úgy látszik, vagy senkinek nem jutott eszébe, hogy megkérdezzék erről a Kádár-kormányt, vagy pedig oroszok Kádárékkal összejátszva fogták le őket. Az egyezmény, amit a magyar kormány épp úgy aláírt, mint a jugoszláv kormány, szokás szerint annyit se ért, mint az a darab papir, amire irva volt. Nagy Imrét és társait ismeretlen helyre vitték, talán valahol Magyarországon, talán Romániába, — a románok egyek az oroszokkal a „Nagy Imre-ügyben".

Most majd jönnek a hivatalos jelentések minderről, majd a mi tiltakozó jegyzékünk a Kádár-kormányhoz, ígéretük megszegése és az egyesség durva felrúgása miatt...

Moszkva, 1956 december 21.

Három nappal ezelőtt Charles Bohlen, az Egyesült Államok nagykövete nálam vacsorázott. Hosszasan beszélgettünk a közelmúlt eseményeiről...

...Bohlen nem sokat mondott Magyarországgal kapcsolatban. Eltekintve attól, a propagandától, amit a Nyugat a magyar kérdésben ki tud fejteni, mi sem fog történni, bármit csinálnak is az oroszok magyar földön. Magyarország végleg az oroszoké...
